

msveldi gjøgnum 600 ár

til nyligt afdøde Jørgen Meldgaard?

Forskning i verdensklasse

Og det gælder, ikke at forglemme, medicin og naturvidenskab, hvor danske forskere gang på gang har formået at sætte en ny dagsorden med resultater hentet fra de nordatlantiske dele af Rigsfællesskabet. Et tidligt eksempel er den kun 27-årige læge Peter Ludvig Panums epokegørende afhandling fra 1847 om mæslingeepidemien på Færøerne året før, 'Iagttagelser, anstillede under Mæslinge-Epidemien paa Færøerne i Aaret 1846', som banede vejen for den moderne forståelse af spedalskhed og andre kontagøse sygdomme. Nutidige eksempler er fysikeren Willi Dansgaard (1922-2011) og geologen Minik Rosing (f. 1957). Førstnævnte var den, der i 1960'erne påviste, at indlandsisen er et unikt klimahistorisk arkiv og dermed tilvejebragte grundlaget for de langtidskurver over verdens klima, som siden 1980'erne har stået centralt i den internationale videnskabelige og politiske debat om menneskeskabte klimaændringer. Sidstnævnte, Minik Rosing, ville for længst have fået Nobelprisen for sin opdagelse af de tidligste kendte tegn på liv på Jorden i 3.800 millioner år gamle bjergarter fra Grønland, hvis der var en Nobelpris for geologi.

Indadtil har Rigsfællesskabet gjort Danmark, i mange år efter 1864 Europas mindste selvstændige stat, til et større, bedre, mere åbent, mere vågent, mere spændende og – blandt andet takket være de mange vidtforgreneede dansk-grønlandsk-færøske familier – varmere land at leve i, end det ellers ville have været. Udadtil har Rigsfællesskabet, navnlig i kraft af Grønlands stadig voksende videnskabelige og strategiske betydning siden 1814, givet Danmark en større plads i verden end landets ringe størrelse berettiger til. Dette i skarp konkurrence med Norge der altid har opfattet Freden i Kiel som en blodig uretfærdighed, fordi den delte det norske rige og bragte Grønland – juvelen i den norske krone – over på danske hænder. I 1800-tallet, hvor Norge var i union med Sverige, var konkurrencen med Norge overvejende fredelig. Således tillod Danmark

i 1888 generøst nordmanden Fridtjof Nansen at hente verdensberømmelse på Grønland ved at krydse indlandsisen på ski, endda for danske sponsorpenge.

Mindre fredeligt blev det efter 1905, hvor Norge blev selvstændig. En revanchistisk kampagne for at få Grønland tilbage førte efter et længere tilløb op gennem 1920'erne til at Norge i 1931 besatte en 400 kilometer lang ubeboet kyststrækning, som de kaldte Erik Raudes Land, i det nordøstlige Grønland. Denne sensationelle suverænitetsskrænkende aktion, i realiteten en norsk krigserklæring mod Danmark, blev indklaget for Den Internationale Domstol i Haag, som i 1933 erklærede den norske besættelse ulovlig. Norge trak sig tilbage fra Østgrønland efter dommen i Haag, men gav først helt op efter at man under Anden Verdenskrig havde forsøgt at mobilisere først Hitlers Tyskland, derefter Churchills Storbritannien for det norske krav om Grønland.

Krav om selvbestemmelse

Hvor udviklingen i Danmark siden 1814 er gået fra en tvær og lidt surmulende accept af Rigsfællesskabet som et uomgængeligt politisk faktum, påtvunget af stormagterne, til en helhjertet, i det 20. århundrede nærmest overstrømmende accept af Færøerne, Island (til 1944) og Grønland som en del af riget, så har det i visse henseender været omvendt ude i de nordatlantiske ø-samfund.

For færingerne, islændingene og grønlænderne gjorde Freden i Kiel 1814 ingen større forskel. Man havde skiftet landsherre, men man mærkede ikke meget til det. Skibene kom om foråret med forsyninger og nyt mandskab fra København, nu Danmarks, tidligere Danmark-Norges hovedstad, sådan som de altid havde gjort. Men denne umiddelbare accept af tingenes tilstand varede ikke ved. Efterhånden som årene gik udviklede der sig i de tre nordatlantiske ø-samfund krav om selvbestemmelse. På Island og på Færøerne blandt andet som følge af, at den tidligere dansk-norske fællesregerings kultur- og sprog-homogeniserende politik efter 1814 afløstes af en politik, som ikke blot accepterede, men fremmede islandsk og færøsk sprog og kultur.

I 1830'erne rejstes de første islandske krav om selvbestemmelse, ikke bare på sogneniveau, hvor de sagtens kunne imødekommes, men på nationalt niveau, nemlig i forhold til regeringen i København. Island var som det største og folkerigeste af de tre nordatlantiske ø-samfund, der nemmest kunne se sig selv som et selvstyrende land. Ekstra blod på tanden gav det, at Island de første århundreder efter bosættelsen tilbage i 800-tallet havde været en selvstændig nation inden for det norske commonwealth, hvis anliggender afgjordes på Altinget uden

Dronning Margrethe den første

indblanding fra centralmagten i Norge. Det var altså ikke noget nyt man ville, der var blot tale om en generhvervelse af øens oprindelige status. Efter Island kom Færøerne, hvis krav om større frihed i forhold til regeringen i København dukkede op sammenfaldende med, at den færøske nationale identitet og det rekonstruerede færøske sprog omkring år 1900 fik faste former.

Lidt anderledes med Grønland, hvor der ikke var tale om, at den nationale kultur var blevet undertrykt af en fjern centralmagts sprog- og kulturhomogeniserende bestræbelser. Tværtimod havde missionen og den dansk-norske regering fra første færd arbejdet ihærdigt og med forbavsende held på at styrke og fremme grønlandsk sprog og kultur. Der skabtes i løbet af få år et brugbart grønlandsk skriftsprog, som straks blev taget i brug, i første omgang til oversættelse af Bibelen og religiøse tekster, som blev trykt i store oplag i København og uddelt med rund hånd. Ved udgangen af 1700-tallet forelå det flere tusinde sider trykte tekster på grønlandsk og læsefærdighed var, hvor utroligt det end lyder, mindst lige så udbredt i Grønland som i Danmark-Norge. Dette

er baggrunden for, at man i Grønland, hvor man i øvrigt aldrig – islændende modsætning til Færøerne og Island – har kendt til mindreværds komplekser i forhold til nordmænd og danskere, i langt tid ikke modsatte sig integration i danske politiske institutioner, tværtimod. Højdepunktet blev nået i 1953, hvor Grønland inkorporeredes i Det danske Rige som et amt med særlige beføjelser.

Når den århundredlange harmoni ret pludseligt brød sammen omkring 1970 og krav om hjemmestyre meldte sig, hang det sammen med et kompleks af forhold, som inkluderede modstand mod regeringens i øvrigt, set med nutidens øjne, ret forsigtige moderniserings- og centraliseringspolitik, modstand mod det stærkt udskældte "fødestedskriterium" og ikke mindst, en dybtgående modvilje mod EU (dengang EF), som Danmark trak Grønland med ind i 1972. Alt sammen båret frem af en aggressiv retorik, som stod i gæld til tidens antikapitalistiske og antikolonialistiske strømninger.

Københavns holdning har – set under ét – været imødekommende over for kravene om selvstyre, efterhånden som de er dukket op. Mest langtrukken blev striden om Islands status, idet man først, men forgæves, søgte at stille Island tilfreds med pladser i den danske rigsdag og andre begunstigelser. Islændingene ville ikke integreres i Det danske Rige og spindes ind i dets politiske liv; de ville fri af København. I 1904 fik Island hjemmestyre efter en model, som senere skulle blive brugt på Færøerne og i Grønland. I 1918 gik man et skridt videre. Da blev hjemmestyret ændret til en dansk-islandsk personalunion, som kunne opsiges af begge landes parlamenter i året 1940. Hvis det skete ville unionen efter en nærmere fastsat frist ophøre. Det var den almindelige forventning, at unionen ville blive forlænget. Men sådan gik det ikke.

I 1940 var Anden Verdenskrig i fuld gang og Danmark besat af Tyskland. Island opsagde unionen og den 17. juni 1944 udråbtes republikken Island. Om det var en klog beslutning kan vel diskuteres. I hvert fald har republikken Island lige til denne dag haft et tumultarisk liv.

Færøerne fik allerede før Første Verdenskrig, og igen i mellemkrigstiden tilbud om hjemmestyre eller selvstændighed, som man dog ikke ønskede at benytte sig af. Det må derfor i det væsentlige tilskrives færingernes tøven, at de først i 1948 fik en hjemmestyreordning. Da Grønland som den sidste meldte sig med krav om hjemmestyre, var man fra dansk side efterhånden ganske rutineret i den slags sager, hvad der antagelig er en del af forklaringen på, at vejen fra amtssstatus til hjemmestyre blev kort. Der gik mindre end ti år fra kravet om hjemmestyre blev rejst i det grønlandske Landsråd til loven om Grønlands Hjemmestyre kunne træde i kraft 1979. I 2009 blev hjemmestyreløven afløst af lov om Grønlands Selvstyre.

Trussel fra uventet kant

Der er for øjeblikket hverken fra Færøernes eller fra Grønlands side som helhed noget ønske om at opløse Rigsfællesskabet, der giver de to lande, begge med små befolkninger, en række indlysende fordele: et stort bloktilskud i forhold til indbyggerantallet med deraf følgende økonomisk sikkerhed i en erhvervs-mæssig og finansiell vanskelig periode, et stabilt pengevæsen bundet op på det danske, fuld kulturel autonomi baseret på de lokale sprog, fri adgang til det danske og til dels det nordiske uddannelsessystem og indre selvstyre i et omfang man selv er herre over. Ubehagelige opgaver, som man ikke har lyst til at hjemtage, kan man lade ligge i København. Oven i det har begge lande en respekteret og indflydelsesrig stemme i Folketinget og i nordiske samarbejdsorganer, ligesom de nyder international sikkerhedspolitisk beskyttelse i kraft af Danmarks traditionelt tætte forhold til den atlantiske verdens dominerende magt USA og, fra 1949, Danmarks medlemskab af NATO. Blandt Rigsfællesskabets frynsegoder er et populært og højt elsket kongehus.

Man kan, som den grønlandske regeringschef Kuupik Kleist for nylig gjorde i den grønlandske avis Sermitsiaq i en vision for det 21. århundrede, forestille sig »et forfatningsmæssigt revideret rigsfællesskab« baseret på »solidaritet, fællesskab og

stærke historiske bånd«. Men det er bemærkelsesværdigt at regeringschefen ikke så meget som antyder muligheden af løsrivelse efter islandsk model, heller ikke i det tilfælde, at de økonomiske forudsætninger ændres til gunst for Grønland ved fund af olie eller andre mineralske rigdomme. Dette formentlig blandt andet i erkendelse af at et uafhængigt Grønland, uanset hvor rigt det måtte blive på oliepenge, vil være tvunget til at søge tilflugt hos USA, som i bedste fald vil tilbyde Grønland en Puerto Rico-status med ret til et enkelt medlem med tale-, men ikke stemmeret i Repræsentanternes Hus. Hellere højtprofileret og uundværligt medlem af Det danske Rigsfællesskabet med to repræsentanter i Folketinget, masser af indflydelse og masser af goodwill end usynlig back-bencher i Den amerikanske Kongres i Washington DC.

Hvis Rigsfællesskabet i dag er truet, kommer faren snarere fra en helt anden og måske lidt uventet kant, nemlig Danmark. Her har den gamle europæisk-kontinentale orientering, som vi brød med, da vi i slutningen af 1800-tallet genopfandt os selv som polarnation, atter stukket hoven frem, især efter regeringsskiftet 2001. Hertil kommer forestillinger om, at den stærke binding til Nordatlanten ikke længere er relevant, ja vel nærmest lidt provinsiel og outdated i en tid, hvor det er blevet en udbredt opfattelse, at dansk militær og kriseberedskab skal have hele kloden som operationsområde. Ser man sådan på det, er det fristende at spørge, om Rigsfællesskabet og bloktilskuddet til Grønland og Færøerne, som trods alt andrager nogle milliarder hvert år, fortsat giver mening. Tegn på faldende dansk engagement i Rigsfællesskabet er, at KVUG – gennem mere end 125 år en central institution i Rigsfællesskabet og dertil et af dansk forsknings absolutte fyrårne – er under nedlukning og at Færøerne og Grønland er så godt som ikke-eksisterende i folkeskolen og gymnasiet. Det er som om blikket i disse år langsomt, men sikkert drejes bort fra Grønland, Færøerne og Nordatlanten.